

**Ош мамлекеттик университети жана Б. Сыдыков атындагы
Кыргыз-Өзбек Эл аралык университети**

К 08.22.656 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугу менен
УДК 349.418

Рашева Айнура Талапаевна

**ЖЕР-КАДАСТРДЫК МААЛЫМАТ БАЗАСЫНЫН НЕГИЗИНДЕ
АЙЫЛ ЧАРБА БАГЫТЫНДАГЫ ЖЕР РЕСУРСТАРЫН
БАШКАРУУ (КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЫСЫК-КӨЛ
ОБЛАСТЫНЫН МИСАЛЫНДА)**

08.00.05 - экономика жана эл чарбасын башкаруу адистиги (аймактык
экономика; жерге жайгаштыруу)

Экономика илимдеринин кандидаты даражасын алуу үчүн
диссертациянын

Авторефераты

Ош – 2023

Илимий иш К.И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин «Жерге жайгаштыруу жана кадастрлар» кафедрасында аткарылган.

Илимий жетекчиси:

Чортомбаев Улан Тыргоотович

Экономика илимдеринин доктору, доцент,
Кыргыз ирригация илим- изилдөө
институтунун директору

Расмий оппоненттер:

Ташбаев Азизбек

Мазанович,

экономика илимдеринин доктору, доценти,
академик М.Абдышев атындагы Ош
технологиялык университетинин «Бизнес-
информатика жана маалымат экономикасы»
кафедрасынын профессору

Бекирова Динара Осмоналиевна, экономика
илиминин кандидаты С.Нааматов атындагы
Нарын мамлекеттик университетинин
«экономика, туризм жана башкаруут»
кафедрасынын доценти

Жетектөөчү мекеме:

Б.Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик
университети «Экономика, эсеп жана
финансы» кафедрасы. Дареги: Кыргыз
Республикасы, Жалал-Абад шаары, Ленин
көчөсү 57.

Диссертацияны коргоо 2023-жылдын 30-ноябрында саат 16:00 дө
Ош мамлекеттик университетине жана Б. Сыдыков атындагы Кыргыз-
Өзбек Эл аралык университетине караштуу экономика илимдеринин
кандидаты окумуштуулук даражасын коргоо боюнча уюштурулган
К.08.22.656 диссертациялык кеңешинин отурумунда өтөт. Дареги: 723500,
Кыргыз Республикасы, Ош шаары, А. Масалиев проспектиси, 80, 509
аудитория.

Онлайн режимде диссертация коргоонун идентификациялык коду
<https://vc.vak.kg/b/082-ycm-vdp-yrv>

Диссертация менен Ош мамлекеттик университетинин
китепканасынан: 714000, Кыргыз Республикасы, Ош ш., Ленин көч., 331,
жана Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек Эл аралык университетинин
китепканасынан 714000, Кыргыз Республикасы, Ош ш., Г. Айтиев көч., 27
жана ошондой эле www.vak.kg сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2023-жылдын 27- октябрында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин

окумуштуу катчысы, э.и.к., доцент

Исманалиев К.И.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Айыл чарба өндүрүшүн стабилдештирүү жана андан ары динамикалуу өнүктүрүү айыл чарбасындагы негизги өндүрүш каражатын - жерди рационалдуу пайдалануунун шарттарында гана мүмкүн.

Демек, айыл чарба жерлерин сарамжалдуу пайдаланууну уюштуруу айыл чарба жерлеринин түшүмдүүлүгүн жогорулатууга мүмкүндүк берүүчү экономикалык, агроэкологиялык жана социалдык шарттарга эң толук жооп бериши керек.

Жер ресурстарын башкарууда максималдуу экономикалык эффектке жетишүүнүн фактору болуп башкаруунун маалыматтык негизи болуп кызмат кылган жерге жайгаштыруунун жана жер – кадастр иштеринин башкаруудагы өз ара байланышкан тутуму саналат.

Жерди сарамжалдуу пайдаланууну жана коргоону уюштуруунун эффективдүү экономикалык механизм түзүү боюнча теориялык жана методологиялык маселелерди өркүндөтүүнүн актуалдуулугу Кыргыз Республикасынын азыркы экономикалык милдеттерине жана айыл чарба жерлерин пайдалануунун сапаттык жаңы деңгээлге өтүшү рыноктук типтеги жер мамилелерин өнүктүрүү менен байланыштуу.

Айыл чарба багытындагы жер ресурстарын башкаруунун эффективдүү тутумун түзүү маселеси татаал жана көп кырдуу. Бул көйгөйгө зор кызыгуу республикада жер реформасынын башталышында эле белгиленген. Көйгөйдүн мазмуну негизги кайра түзүүлөр жерге менчиктин ар түрдүү формаларын киргизүүнү жана жерди эффективдүү пайдаланууну жогорулатуу үчүн шарттарды түзүүнү камтыгандыгынан келип чыкты.

Азыркы мезгилде жер ресурстарын башкаруу жана аны жакшыртуунун теориялык, методологиялык жана практикалык маселелери менен көптөгөн окумуштуулар алектенүүдө. Алардын ичинен С.Н. Волков, В.Н. Хлыстун, А.А.Варламов, П.Ф.Лойко, С.А.Гальченко, Т.А. Емельянова, С.И.Носов жана башкалар. Орто Азия аймагында бул А.О. Орузбаев, Т.И. Есполов, А.С. Чертовичский, А.Р. Бабажанов, К.Абдымаликов, В.В. Денисов, К.Ч. Исмаилова, М.У. Умарова, М.Б. Убайдуллаев, Ж.А. Шералиева, У.Т. Чортомбаев, А.Ж.Батыкова жана башкалар.

Ошону менен бирге жерге жайгаштыруу жана жер-кадастрдык иш-аракеттердин бирдиктүү комплексинин курамында айыл чарба жерлерин пайдаланууну уюштуруунун экономикалык жактан натыйжалуу механизм калыптандыруу аспектисинде жер ресурстарын башкарууну өркүндөтүү маселелери жетиштүү иштелип чыккан эмес.

Белгиленген маселелердин актуалдуулугу жана көрсөтүлгөн суроолордун жетишсиз изилгендиги, ошондой эле айыл чарба жерлерин пайдалануудагы жана коргоодогу терс көрүнүштөр диссертациялык иштин темасын тандоого, анын максаттарын жана милдеттерин түзүүгө, предметти жана изилдөө объектисин аныктоого алып келди.

Диссертациянын темасынын приоритеттүү илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүүчү негизги илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы. Диссертациялык иш өз демилгеси менен аткарылган.

Диссертация 2018-2040-жылдарга Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясын, 2017-2021-жылдарга Кыргыз Республикасында айыл чарба кооперативдик кыймылын өнүктүрүү концепциясын, 2018-2022-жылдарга Кыргыз Республикасынын региондук саясатынын концепциясын, ошондой эле 2040-жылга чейин инновациялык өнүктүрүү стратегиясын ишке ашыруунун алкагында даярдалган.

Изилдөөнүн максаты. Изилдөөнүн максаты теориялык жана методологиялык жоболорду негиздөө жана жер-кадастрдык маалыматтык камсыздоону колдонуу менен айыл чарба багытындагы жер ресурстарын башкаруу тутумун өркүндөтүү боюнча практикалык сунуштарды иштеп чыгуу болуп саналат.

Изилдөөнүн милдеттери: Бул максатка жетүү үчүн төмөнкү милдеттер аныкталган:

1. Жер мамилелерин реформалоонун шартында айыл чарба жерлерин заманбап башкаруунун теориялык маселелерин изилдөө;
2. Жерге жайгаштыруу иш-аракеттеринин айыл чарба жерлерин башкаруу функциялары менен байланышын негиздөө;
3. Жер-кадастрдык иштердин методикалык ыкмаларын изилдөө жана аларды өркүндөтүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу;
4. Жер угодияларынын курамынын жана анын катышынын өзгөрүү динамикасын талдоо, облустук жана райондук деңгээлде жер ресурстарын башкарууну өнүктүрүүнүн негизги тенденцияларын аныктоо;
5. Жер ресурстары боюнча маалымат тутумун түзүү менен жер мамилелерин жөнгө салууга мамлекеттик башкаруу органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын таасиринин натыйжалуу механизмдерин иштеп чыгуу;
6. Жер угодияларын эффективдүү пайдалануу үчүн айыл чарба жерлерин пайдалануучуларды стимулдаштыруучу экономикалык рычагдардын тутумун иштеп чыгуу;
7. Ысык-Көл облусунда 2025-жылга чейинки мезгилге дан эгининин түшүмдүүлүгүнүн өсүү болжолун жүргүзүү.

Диссертациялык иштин илимий жаңылыгы төмөнкүдөй:

1. Жер мамилелерин реформалоонун шартында айыл чарба жерлерин заманбап башкаруунун теориялык маселелери изилденген;

2. Жерге жайгаштыруу иш-аракеттеринин айыл чарба жерлерин башкаруу функциялары менен байланышы негизделген.

3. Жер кадастрдык иштерин жүргүзүү боюнча методикалык ыкмалар жана аларды жакшыртуу боюнча сунуштар сунушталды;

4. Райондук жана облустук деңгээлде жер ресурстарын башкарууну өнүктүрүүнүн негизги тенденциялары аныкталды.

5. Жер ресурстары боюнча маалымат тутумун түзүү менен жер мамилелерин жөнгө салууга мамлекеттик башкаруу органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын таасиринин натыйжалуу механизмдери иштелип чыкты.

6. Айыл чарба жерлерин натыйжалуу пайдалануу үчүн айыл чарба жерлерин пайдалануучуларды стимулдаштыруунун экономикалык рычагдарынын тутуму иштелип чыкты.

7. Түз сызыктын математикалык теңдемелерин колдонуу менен графикалык-аналитикалык техниканын негизинде дан эгининин болжолдуу түшүмдүүлүгүн корреляциялык көрсөткүчтөр менен аныктоо сунушталды.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү алынган натыйжалар жана корутундулар менен аныкталат. Алар Кыргыз Республикасынын Айыл чарба министрлиги, мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, фермердик жана дыйкан чарбалары тарабынан айыл чарба жерлерин пайдаланууда колдонулушу мүмкүн. Мындан тышкары, изилдөөлөрдүн натыйжалары Кыргыз Республикасынын Айыл чарба министрлигине караштуу Жер жана суу ресурстары боюнча мамлекеттик кызматтар тарабынан колдонулушу мүмкүн.

Изилдөөнүн натыйжалары агрардык багытта жогорку квалификациялуу адистерди сапаттуу даярдоо үчүн К.И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин студенттерин окутуу процессинде колдонулушу жана жерге жайгаштыруу, мамлекеттик жер кадастры жана жер мониторинги, жер мамилелерин жөнгө салуу боюнча лекциялар жана практикалык сабактар учурунда колдонуу мүмкүн.

Изилдөөнүн натыйжаларынын экономикалык мааниси жер-кадастрдык маалыматтык камсыздоонун негизинде айыл чарба багытындагы жер ресурстарын башкарууга байланышкан көйгөйлөрдү чечүүгө багытталган.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору :

1. Жер мамилелерин реформалоо шартында айыл чарба жерлерин заманбап башкаруунун теориялык жана методологиялык проблемаларынын жыйындысы;

2. Жерге жайгаштыруу иш-аракеттеринин айыл чарба жерлерин башкаруу функциялары менен өз ара байланышынын мыйзамдуулугу;

3. Жер- кадастрдык иштерин жүргүзүү үчүн методологиялык ыкмалар;

4. Жер мамилелерин реформалоонун шартында жер-кадастрдык маалыматтык камсыздоонун негизинде айыл чарба жерлерин натыйжалуу башкаруу боюнча сунуштар;

5. Жер-кадастрдык маалыматтык базанын камсыздоосунун негизинде айыл чарба багытындагы жер ресурстарын башкаруу үчүн мамлекеттик жер кадастрынын түзүмү жана концептуалдык модели;

6. Топурактын механикалык жана физикалык курамынын көрсөткүчтөрүнүн негизинде жер салыгын эсептөө;

7. Түз сызыктын математикалык теңдемелерин колдонуу менен графикалык-аналитикалык техниканын негизинде дан эгининин түшүмдүүлүгүн корреляциялык көрсөткүчтөрүн аныктоо менен болжолдуу талдоо сунушталган.

Изилдөөчүнүн жеке салымы. Диссертациялык иш автордун жеке изилдөөлөрүнүн жыйынтыгы болуп, К.И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин жерге жайгаштыруу жана кадастрлар кафедрасында аткарылган, апробация жана изилдөө натыйжаларын ишке ашыруу менен ырасталат. Автор К.И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин жерге жайгаштыруу жана кадастрлар кафедрасынын мамлекеттик бюджеттик темалары боюнча илимий изилдөөлөрдү жүргүзүүгө катышкан:

1. Ысык-Көл облусунун түндүк бөлүгүндө жер-суу ресурстарынын потенциалын өнүктүрүү, (2011).

2. ГИС технологияларын колдонуу менен Чүй облусунун аймагында административдик-аймактык жана бассейндик деңгээлде жер-суу ресурстарын комплекстүү башкаруу, (2021).

Изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо. К.И. Скрябин. атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин «Жерге жайгаштыруу жана кадастрлар» кафедрасынын отурумдарында автордук изилдөөлөрдүн жыйынтыктарын апробациялоо үзгүлтүксүз жүргүзүлүп, докладдарды жана илимий баяндамаларды талкуулоо аркылуу жүргүзүлдү.

Диссертациялык иштин негизги жоболору эл аралык илимий-практикалык конференцияларда баяндалып жана илимий эмгектерде чагылдырылган.

Пенза мамлекеттик архитектура жана курулуш университетинде «Жер ресурстарынын пайдаланууда жана байкоо жүргүзүүдө геомаалыматтык технологиялар» жамааттык монографиясы. (Пенза ш., 2019 ж.).

Пенза мамлекеттик архитектура жана курулуш университети. «Азыркы этапта жерге жайгаштыруу жана кадастрлардын актуалдуу проблемалары» VI Эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары (макалалар жыйнагы, Пенза, 2019 ж.).

Омск мамлекеттик агрардык университетинин жерге жайгаштыруу факультетинин 95 жылдыгына арналган эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдар жыйнагында. П.А. Столыпин атындагы Омск мамлекеттик агрардык университети. (Омск, 2017 ж.).

Илимий изилдөөлөрдүн жыйынтыктары Мамлекеттик жерге жайгаштыруу университетинин ай сайын чыгуучу «Жерге жайгаштыруу, кадастр жана жер мониторинги» илимий-практикалык журналында (Москва, 2009, 2017, 2020 ж.ж.) жана К.И. Скрябин Кыргыз Улуттук Агрардык Университетинин Жарчысында жарыяланган (Бишкек, 2013, 2014, 2015, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021 ж.ж.).

Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда чагылдырылышынын толуктугу. Илимий изилдөөлөрдүн жыйынтыгы боюнча ачык басма сөздө 30дан ашуун макала жарыяланган, анын ичинен изилдөө темасы боюнча 15 илимий макала, жалпы көлөмү 10 басма баракты түзгөн.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Диссертация кириш сөздөн, үч бөлүмдөн, корутундулардан жана практикалык сунуштардан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен жана тиркемеден турат. Ал компьютердик тексттин 162 бетинде берилген, 16 таблица, 22 сүрөт, 8 тиркемени камтыйт. Колдонулган адабияттардын тизмеси 144 аталышты камтыйт.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүү бөлүмүндө диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугу, теманын мамлекеттик илимий программалар менен байланышы негиздеп, изилдөөнүн максаты жана милдеттери түзүлүп жана илимий багыттын негизи аныкталды. Иштин экономикалык жана практикалык мааниси ачылып, коргоого коюлган негизги жоболор аныкталды.

Биринчи бөлүм «Айыл чарба жерлерин башкаруу системасын калыптандыруунун теориялык негиздери».

Адабияттарга талдоо жүргүзүү. Рынок шартында айыл чарба жерлерин башкаруунун мазмуну жана өзгөчөлүктөрү, республикада

жүргүзүлүп жаткан жерге жайгаштыруу жана жер-кадастрдык иш-чаралар изилденди.

Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык жер элдердин жашоосунун жана ишинин негизи катары таанылган. Кыргызстандын жер ресурстары ар кандай өндүрүштүк кубаттуулуктарга ээ жана аларды пайдаланууда дифференциланган мамилени талап кылат, анткени республиканын аймагы табигый асылдуулугу, өндүрүштүн табигый жана экономикалык шарттары боюнча кескин айырмаланат. [1, ст.16].

Жер салыгынын ставкаларын эсептөөнү жакшыртуу максатында өткөн жылдардагы топурак жана геоботаникалык изилдөөлөрдүн материалдарын оңдоо зарылчылыгы бар. Келечекте административдик-аймактык түзүлүштөрдүн жана бүтүндөй республиканын жер фондусун пайдалануунун жана коргоонун комплекстүү программасын иштеп чыгуу боюнча иштерди жүргүзүү талап кылынат.

Биздин оюбузча, айыл чарба багытындагы жер ресурстарын башкарууну юридикалык жана экономикалык жактан гана эмес, социологиялык жана экологиялык аспектилерден да кароо керек. Бүгүнкү күндө республикадагы айыл чарба жерлеринин 85%дан ашыгы жеке менчикте, ошондуктан бул категориядагы жер ресурстары менчик ээсинин колунда аялуу. Анын негизги себеби, республиканын калкынын басымдуу бөлүгү айыл чарба жерлери, алардын сандык жана сапаттык абалы жөнүндө реалдуу фактылык маалыматтар менен камсыз болбогондугунда. Бул көйгөй республиканын дээрлик бардык аймактарында байкалат жана бул көйгөй жерди пайдалануучулардын социалдык жагына да түздөн-түз таасирин тийгизет. [127, с. 486-489]

Изилдөөлөр көрсөткөндөй, мамлекеттик жер кадастрынын тутумун уюштуруу түзүмү жана иштеши бул процесстердин принциптерин жана мыйзам ченемдүүлүктөрүн эске алууга негизделиши керек. Жерди пайдалануунун азыркы шарттарында табигый, экономикалык, укуктук, технологиялык жана башка факторлордун комплексин эске алуунун зарылчылыгы мамлекеттик жер кадастрын жүргүзүүнүн принциптерин калыптандыруу үчүн негиз түзөт.

Экинчи бөлүм «Жер кадастрынын негизинде айыл чарба багытындагы жер ресурстарын пайдалануунун талдоосун маалыматтык камсыздоо».

Изилдөөнүн объектиси Кыргыз Республикасынын Ысык-Көл облусунун жер ресурстары, алардын аянты, түзүмү, абалы, жер категориялары, айыл чарба жерлери жана менчиктин формалары боюнча бөлүштүрүлүшү болду.

Изилдөө предмети азыркы шарттарда айыл чарба жерлерин пайдаланууну өнүктүрүүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрү, ошондой эле

башкаруу чечимдерин кабыл алууда айыл чарба жерлерин пайдалануу менен байланышкан укуктук, экологиялык жана экономикалык процесстер.

Материалдык жана изилдөө усулдары. Илимий изилдөөнүн жүрүшүндө талдоо, синтез, жалпылоо, абстракциялоо, статистикалык, монографиялык, эсептөө-конструктивдүү, графикалык, корреляциялык талдоолор колдонулган.

Рынок экономикасына өтүүгө карата республикада жүргүзүлүп жаткан багыт жер реформасын ырааттуу ишке ашыруу менен байланышкан. Анын негизги максаты - өндүрүш каражаттарына менчиктин ар түрдүү формаларын киргизүүнүн негизинде түзүлгөн жер мамилелеринин бүткүл тутумун өзгөртү.

2.1.-таблица. Изилдөө объектисинин айыл чарба жерлеринин түзүлүшү

№ п.п.	Айыл чарба жерлеринин түрлөрү	Ысык-Көл облусу		Ысык-Көл району		Райондун жалпы аянтынын облустун аянтына катышы , %
		Аянты, миң га	Жалпы аянттына, %	Аянты, миң га	Жалпы аянттына, %	
1.	Айдоо	182,7	11,4	25,9	13,0	14,2
2.	Көп жылдык мөмө-жемиш дарактары	6,6	0,4	2,8	1,4	0,4
3.	Кысыр аңыздар	1,6	0,1	0,4	0,2	0,2
4.	Чөп чабыктар	16,7	1,0	2,4	1,2	14,4
5.	Жайыттар	1403,8	87,1	167,1	84,1	11,9
	Баардык айыл чарба жерлери	1611,6	100	198,7	100	12,4

Булак: Жер ресурстар кызматынын жылдык отчетунун негизинде автор тарабынан түзүлгөн, № 22 Отчет формасы жер участоктору жана аларды категориялар, менчик ээлери, жерди пайдалануучулар жана жерлер боюнча бөлүштүрүү

2.1.-таблицада Ысык-Көл облусунун жана Ысык-Көл районунун айыл чарба жерлеринин курамын чагылдырат.Талдоо көрсөткөндөй, облуста жана райондо айыл чарба жерлеринин эң көп үлүшү жайыттарга 87,1% жана 84,1% ошол эле учурда айдоо жерлерине 11,4% жана 13% туура келет. Айыл чарба жерлеринин башка түрлөрү азыраак бөлүгүн түзөт. Бул

изилдөө объектисинин табигый-климаттык шарттарына көбүрөөк байланыштуу.

2.2- таблица - Айдоо жерлеринин топурак - мелиоративдик бузулушунун пайда болушунун себептүү факторлорунун мүнөздөмөлөрү

Көйгөйлөр	Себептери	Натыйжалары
Топурактын шорлонушу	Коллектордук-дренаждык тармактардын начар иштеши, мелиоративдик системалардын эскириши	Топурактын асылдуулугунун начарлашы, сугат сууларынын, эмгек каражаттарынын, экономикалык жоготуулардын көбөйүшү
Топурак таштуулугу	Таштак топурактарды иштегүү	Жердин асылдуулугунун төмөндүгү, материалдык эмгектин чыгымдалышынын жогорулашы
Топурактын шордонушу	Жерди өздөштүрүү	Жердин асылдуулугунун төмөндүгү
Топурак эрозиясы	Туура эмес айыл чарба техникасы, жантайыңкы жерлерди өздөштүрүү, айыл чарба өсүмдүктөрүнүн түзүлүшүндө айдоо өсүмдүктөрүнүн басымдуу болушу	Дегрессия, жуулу жана топурактын асылдуулугунун төмөндөшү

Булак: [81, .36-41 б, Таблица]

Маалым болгондой, айыл чарба багытындагы эң баалуу жер болуп айдоо жерлери эсептелет, ал көбүнчө терс таасирлерге дуушар болот. Айдоо жерлеринин түшүмдүүлүгүнө таасир этүүчү көйгөйлүү факторлор, алардын себептери жана кесепеттери 2.2-таблицада келтирилген. Бул көйгөйдү чечүү үчүн Ысык-Көл райондук мамлекеттик администрациясынын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана чарбакер субъекттердин түздөн-түз катышуусу жана көзөмөлү менен жерге жайгаштыруу жана мелиорациялоо боюнча комплекстүү иш-чараларын жүргүзүү зарыл.

Сугат айдоо жерлеринин айыл аймактар арасында топурак-мелиоративдик мүнөздөмөлөрү 2.3.-таблицада келтирилген. Таблицадан корунуп тургандай, сугат айдоо аянттарындагы топурак -мелиоративдик

проблемалардын негизги түрлөрү — таштак жана эрозия саналат. Республиканын тоолуу жана тоо этектериндеги аймактары үчүн мүнөздүү болуп саналат. Кыртыштын туздуулугунун жана шорлуулугунун иш жүзүндө жок болушу жер астындагы суулардын терең жайгашышы менен түшүндүрүлөт.

2.3.-таблица. Сугат айдоо жерлеринин асылдуулугуна таасир этүүчү

өзгөчөлүктөр боюнча мүнөздөмөлөрү, га

№	Айыл аймактардын аталышы	Туздануу		Шор басуу		Таштак			Эрозияга чалдыгышы		
		Көрүнүү даражасы		Көрүнүү даражасы		Көрүнүү даражасы			Көрүнүү даражасы		
		слабая	орто	слабая	орто	слабая	орто	сильная	слабая	средняя	сильная
1	Тамчы	-	-	247	-	238	331	670	62	72	132
2	Темировка	-	-	35	-	1143	153	4	1218	1018	24
3	Чоң –Сары-Ой	-	-	-	-	1019	618	16	378	1402	-
4	Өрүктү	-	-	-	-	788	-	-	-	-	-
5	Тору - Айгыр	3	-	-	-	460	746	252	460	12	-
6	Садыр -Аке	-	83	-	-	433	-	415	811	667	-
7	Семеновка	-	-	-	38	1882	1075	149	2828	1433	-
8	Абдрахмановка	-	-	-	47	978	170	-	435	-	-
9	Бостери	-	-	-	-	85	-	-	2259	656	-
10	Кара -Ой	-	-	-	-	576	-	-	526	204	-
11	Ананьево	-	-	133	-	1180	37	-	856	-	-
	Баардыгы:	3	83	415	85	8782	3130	1506	9834	5465	156

Булак: Республикалык топурак-агрохимиялык станциянын маалыматтарынын негизинде автор тарабынан түзүлгөн.

Жер ресурстарын башкарууда экономикалык жөнгө салуу механизмдери өзгөчө мааниге ээ, анткени ал рыноктук экономикага өтүү мезгилинде жерди пайдалануучулардын өздөрүнүн жерди пайдалануусуна байланышкан маселелерге таасирин тийгизет. Мындан тышкары, жер мамилелерин жөнгө салуу маселелери аркылуу экономикалык механизмдер мамлекеттик деңгээлде жүргүзүлүп, ишке ашырылууда.

Ысык-Көл районунда жер ресурстарнын натыйжалуу башкаруу үчүн Ысык-Көл облусу үчүн белгиленген жер салыгынын базалык ставкаларына басым жасоо зарыл деп эсептейбиз. Бул үчүн зарыл жана кирешелүү айыл чарба өсүмдүктөрүнүн себилген аянттарына мониторинг жүргүзүү зарыл.

Райондун айыл чарба өсүмдүктөрүнүн айдоо аянты негизинен дан эгиндери, тоют өсүмдүктөрү, ошондой эле картошка жана жашылчалар түзөт.

2.4-таблица. Ысык-Көл районунун айыл чарба өсүмдүктөрүнүн айдоо аянты

Айыл чарба өсүмдүктөрүнүн аталышы	Айдоо аянты, миң га						
	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл	2021 жыл	2022 жыл	2023 жыл
Айдоо аянты, баары	24,9	24,9	25,1	25,4	25,4	25,0	24,6
Дан эгиндери (буурчак өсүмдүктөрү жок)	12,9	12,9	12,9	13,3	13,3	11,6	11,0
Картошка	1,8	1,8	1,8	1,7	1,7	1,9	1,9
Жашылчалар	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2
Тоят өсүмдүктөрү	9,9	10,1	10,0	10,0	10,0	11,2	11,4

Булак: Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин маалыматтарынын негизинде автор тарабынан түзүлгөн.

Таблицада көрүнгөндөй, райондо 2023-жылы айыл чарба өсүмдүктөрүнүн жалпы айдоо аянты 24,6 миң га түздү. Мурунку 2022-жылга салыштырмалуу ал 405 га азайды. 2023-жылы күздүк эгиндин айдоо аянты 2363 миң га, ал эми жаздык эгиндер 11,3 миң га түздү. 2022-жылга салыштырмалуу жаздык эгиндердин айдоо аянты 1044 гектарга кыскарган.

Ошондуктан биринчи кезекте райондо жер салыгынын базалык ставкаларын кайра карап чыгуу зарыл. Чындыгында, менчик ээлеринин көбү дан буурчактар өсүмдүктөрүн өстүрүү үчүн айдоо аянттарын көбөйтүү менен жер салыгынын ставкаларын төмөндөтүүгө кызыкдар. Дан буурчак өсүмдүктөрү эң актуалдуу айыл чарба өсүмдүктөрү болуп саналат. Дан буурчак өсүмдүктөрүнүн азыктары эт азыктарын 30-40% алмаштырып, адамдын протеиндик тамактануу рационунда болуу зарыл.

Үчүнчү бөлүм «Айыл чарба жерлерин жер-кадастрдык маалымат базасы менен камсыз кылуунун негизинде башкаруу механизмн өркүндөтүү».

Жер ресурстарын башкаруунун жана алардын натыйжалуулугун баалоонун уюштуруу-аймактык методдору изилденген.

Бүгүнкү күндө мамлекеттик жер кадастрынын түзүүчү бөлүктөрү болуп төмөнкүлөр саналат: жердин санын жана сапатын эсепке алуу; топурактын бонитети; жердин нарктык баасы (ченемдик баа).

Биз, айыл чарба жерлерин натыйжалуу башкаруу үчүн Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жер кадастрынын түзүмүн өркүндөтүү максатында толуктоолорду киргизүү зарыл деп эсептейбиз.

Бул мамлекеттик жер кадастрынын негизги бөлүгү – топурактын бонитировкасына тиешелүү.

3.1.сүрөт. Мамлекеттик жер кадастрынын сунуш кылынган түзүмү. Булак:

Автор тарабынан иштелип чыккан.

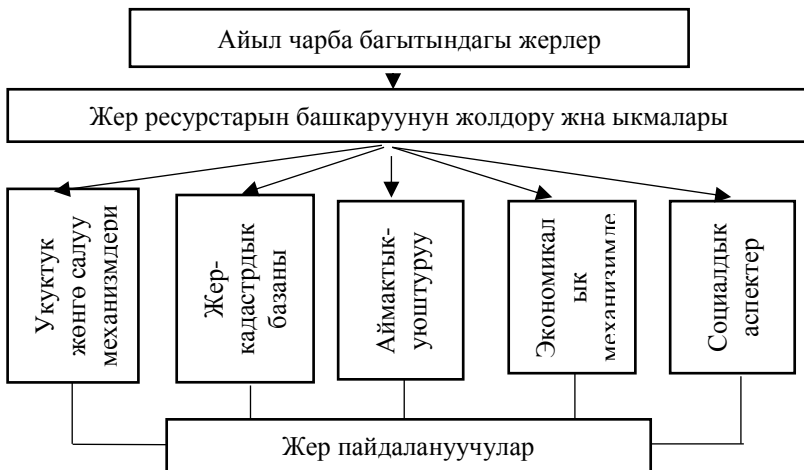
Бул курамдык бөлүктө топурактын касиеттерин жана механикалык курамын бөлүү керек. Кыртыштын касиеттери топуракта 0-50 см катмардагы пайдалуу заттардын – гумустун, азоттун, фосфордун, калийдин дүң көлөмүнүн болушуна байланыштуу көрсөткүчтөрдү камтыйт.

Топурактардын механикалык курамы топурактагы механикалык элементтердин пайыздык көрсөткүчү болот. Ал топурак пайда болгон тектерди мүнөздөйт - чополуу, оор чополуу, жеңил чополуу, кумдуу чополуу, кумдуу. Алар жалпысынан бириктирүүчү блоктун түзүшөт.

Бириктирүүчү блоктун болушу жер салыгын так эсептөөгө мүмкүндүк берет. Жер салыгын аныктоонун негизги көрсөткүчтөрү катары жер-кадастрдык документтердин электрондук маалымат базасы тутумунун программалык камсыздоосун иштеп чыгууда топурактын механикалык курамы жана физикалык касиеттери боюнча пункттар киргизилүүгө тийиш.

Рынок шартында жер ресурстарын эң натыйжалуу башкаруу үчүн ар кандай көйгөйлөр боюнча өз ара байланышкан ой жүгүртүүлөрдүн жана көз караштардын жыйындысы катары концепцияны иштеп чыгуу зарыл. Анын социалдык, экологиялык, экономикалык жана практикалык зор мааниси бар жана айыл чарба жерлерин натыйжалуу башкарууга мүмкүндүк берет.

Сунушталып жаткан концептуалдык модель бүтүндөй республикада жана Ысык-Көл облусунда айыл чарба жерлерин натыйжалуу башкаруунун жана пайдалануунун негизги багыттарын чагылдырганын көрсөтөт. Модель төмөндөгү сүрөт 3.2. көрсөтүлгөн.

3.2.-сүрөт. Айыл чарба жерлерин башкаруунун концептуалдык модели

Булак: Автор тарабынан иштелип чыккан

Айыл чарба багытындагы жерлеринин, анын ичинен биринчи кезекте айыл чарба жеринин сапаттык абалы айыл чарба өсүмдүктөрүнүн түшүмдүүлүгүнө таасирин тийгизет. Айыл чарба жерлерин кайра өндүрүүнүн экономикалык натыйжалуулугун аныктоо үчүн жерди пайдалануучулар же жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары топурактын негизги физикалык-механикалык жана физикалык-химиялык касиеттери боюнча топурак талдоосун жүргүзүшү керек. Айыл чарба жерлеринин топурак кыртышынын талдосунун натыйжалары боюнча айыл чарба өсүмдүктөрүнүн түшүмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн топуракка керектүү минералдык заттарды киргизүү зарылдыгын аныктоого болот.

Топурактардын механикалык курамын жана химиялык касиеттерин изилдөө үчүн Садыр аке айыл аймагындагы айыл чарба жерлеринин топурагына лабораториялык талдоо жүргүзүлгөн.

Тоолуу өрөөндөгү ачык коңур топурактын механикалык курамынын өзгөрүшүнө салыштырма талдоо 1992-2021-жылдар аралыгында жүргүзүлгөн. Талдоонун негизинде бул мезгилдер ичинде топурактын механикалык түзүлүшү олуттуу өзгөрүүлөр болбогондугун көрсөттү.

Тоолуу өрөөндүн ачык коңур топурактарынын механикалык курамынын жана химиялык касиеттеринин көрсөткүчтөрү бул топурактардын өндүрүмдүүлүгүн талдоого, ошондой эле жер салыгын эсептөөгө көмөк кылды.

Диссертацияда 2022-жылга пландалган айыл чарба өсүмдүктөрүнө минералдык жер семирткичтерди колдонуунун сунушталган ченемдери көрсөтүлгөн. (Тиркеме 7,8).

Буга байланыштуу биринчи кезекте 2,3 гектар аянттан 48,0 ц/га түзгөн буудайдын жалпы дүң өндүрүшүн аныктоо зарыл. Буудайдын дүң продукциясынын көлөмү 110,4 ц түзөт, аныктоо үчүн төмөнкү формула колдонулган:

$$Д = T_{\gamma} * S = 48,0 * 2,3 = 110,4 \text{ ц} \quad (1)$$

Дк- дүң продукциясынын көлөмү, ц;

T_γ - дан өсүмдүктөрүнүн түшүмдүүлүгү (буудай), ц/га;

S – жер участогунун аянты, га.

Дүң продукциянын физикалык бирдикте көрсөткүчү жана буудайдын рыноктук наркын билүү менен продукциянын өндүрүштүк наркын аныктоого болот. Ал 220,8 миң сомду түздү.

$$Дн = Дк * Бб = 110,4 * 2,0 = 220,8 \text{ миң сом.} \quad (2)$$

Дн - дүң продукциянын өздүк наркы, миң сом;

Дк - дүң продукциянын көлөмү, ц;

Бб – буудайдын базар баасы, миң сом/ц.

Буудай өндүрүшүнүн рентабелдүүлүгүн аныктоо үчүн өндүрүлгөн продукциядан алынган пайданын көрсөткүчтөрү жана аны өндүрүүгө кеткен чыгымдар керек. Учурдагы түшүмдүүлүк менен дүң продукция 220,8 миң сомду түзүп, аны өндүрүүгө 154,6 миң сом сарпталган. Натыйжада алынган пайда 66,2 миң сом. Керектүү көрсөткүчтөрдү пайдалануу менен жана өндүрүштүн рентабелдүүлүгүн эсептөө үчүн белгилүү формуланы колдонуу менен биз 42,8% рентабелдүүлүктү алдык

$$R = \frac{\Pi}{\text{Ч}} * 100\% = \frac{66,2}{151,6} * 100\% = 42,8\% \quad (3)$$

R - продукциянын рентабилдүүлүгү, %;

Πө - өндүрүштүн пайдасы, сом/га;

Ч - продукцияга жалпы чыгымдар миң сом.

Тоолуу өрөөндү ачык конур топурактары үчүн топуракка аш болумдуу заттарды киргизүү боюнча сунуштарды жана пайдалуу заттардын (азот, фосфор, калий) дүң курамына K1, K2, K3 түзөтүүчү коэффициенттерин колдонуу менен биздин эсептөөлөрүбүздү колдонуп изилденген жер

участогунда буудайдын келечектүү түшүмдүүлүгүн аныктадык. Бул учурдагы түшүмдүүлүктөн 48,0 ц/га салыштырмалуу 53,0 ц/га болушу мүмкүн.

Айыл чарба өсүмдүктөрүнүн (буудайдын) пландалган түшүмүн кийинки формула боюнча аныктоого болот:

$$\text{Түпр} = S * (\text{Түпл} (K1, K2, K3 \dots\dots\dots)) \quad (4)$$

Түпл. – пландалган түшүм ц/га;

S - аянт, га;

Түпл -практикалык түшүм, (буудай) ц/га;

K1 – азоттун жалпы курамы үчүн түзөтүүчү коэффициенти;

K2 – фосфордун жалпы курамы үчүн түзөтүүчү коэффициенти;

K3 – калийдин жалпы курамы үчүн түзөтүүчү коэффициенти.

Минералдык жер семирткичтерди чачуу нормаларын аткаруунун жыйынтыгы боюнча (3.2.3-табл.кар.) пландаштырылган буудай боюнча төмөнкүдөй натыйжалар алынды, мында коэффициенттер (K1, K2, K3) киргизилди.

$$\text{Түпл.} = 2,3 * 53,0 = 121,9 \text{ ц} \quad (5)$$

Демек, айыл чарба өсүмдүктөрүн (буудай) өстүрүүнүн агротехникалык ыкмаларын колдонууну уюштуруу шартында дүң продукциянын көлөмү жана анын наркы өзгөрөт. Эсептөөлөр көрсөткөндөй, дүң продукция 121,9 ц, анын дүң наркы 243,8 миң сомду түзүп. ал эми чыгашалар 165,7 миң сомду түздү.

$$R = \frac{П}{Ч} * 100\% = \frac{78,1}{165,7} * 100\% = 47,1\% \quad (6)$$

R - продукциянын рентабилдүүлүгү, %;

Пө - өндүрүштүн пайдасы, сом/га;

Ч - продукцияга жалпы чыгымдар миң сом.

Ошентип, киргизилген коэффициенттер менен рентабелдүүлүк 47,1 проценти түздү. Белгилей кетчү нерсе, K1, K2, K3 кошумча коэффициенттерин (азот, фосфор, калий) колдонуунун негизиндеги эсептөөлөр жүргүзүлүп, тактап айтканда, бул түрдөгү тоолу өрөөндөгү ачык коңур топурактары үчүн минералдык жер семирткичтерди тиешелүү колдонуунун негизинде, пландалган түшүмдүүлүк 53 ц /га түзөт, мурдагы жылга 48 ц /га салыштырганда анын рентабелдүүлүгү 4,3 % жогорулайт, бул көрсөтүлгөн топурактын эң жакшы көрсөткүчү болуп саналат.

Айыл чарба жерлерин жана сууну пайдалангандыгы үчүн төлөм системасын өркүндөтүүдө жер салыгын айыл чарба өсүмдүктөрүнүн

түшүмдүүлүгүнөн топурак бонитетинин шкаласын пайыздык шкалага которулган эсептөө сунушталган. [139, 18 с].

Жер участкасын пайдалануу боюнча жер салыгы азыркы учурда төмөнкү формула менен аныкталган:

$$Жс = T_{\text{ц/га}} * Б (\%) \quad (7)$$

Жс – жер салыгы, сом/ га;

$T_{\text{ц/га}}$ – айыл чарба өсүмдүктөрүн түшүмдүүлүгү, ц/га;

Б%- топурактын же жер участогунун белгилүү бир түрүнүн бонитет баллы, жер салыгын пайыз менен эсептөө үчүн пайыздык шкалага айландырылган. Натыйжада болжолдуу жер салыгы 3195 сом/га түзөт.

Бирок сугат айдоо жерлерин эффективдүү пайдалануу үчүн жер салыгына кошумча түзөтүүчү коэффициенттерди (K_1 , K_2 , K_3) минералдык жер семирткичтерди (азот, фосфор калий,) колдонуу менен топурактын касиеттеринин негизинде эсептөө формуласын өркүндөтүү зарыл деп эсептейбиз.

Ушуга байланыштуу жер салыгын келечектүү болжолдуу түшүм алуунун негизде эсептөө формуласын төмөнкүдөй аныктоону сунуштайбыз.

$$Жс_{\text{салык}} = T_{\text{ү.кел.}} (K_1, K_2, K_3) * Б = 53 * 0,64 = 3392 \text{ сом /га} \quad (8)$$

Жс – жер салыгы, сом / га;

$T_{\text{ү.кел.}} (K_1, K_2, K_3)$ – келечектүү түшүмдүүлүк, ц /га;

Б – бонитет баллы пайыздык шкалага айландырылган, % .

Анда, кошумча минералдык жер семирткичтерди киргизбестен анын практикалык түшүмдүүлүгү төмөнкүдөй эсептөө болот:

$$Жс = T_{\text{ү.прак}} * Б = 48 * 0,64 = 3072 \text{ сом / га} \quad (9)$$

Ошентип, жер салыгын аныктоо үчүн топурактын касиеттерине негизделген минералдык жер семирткичтердин коэффициенттерин (K_1 ; K_2 ; K_3 – азот, фосфор, калий) пайдалануу менен жүргүзүлгөн эсептөөлөр айыл чарба тармагында эң натыйжалуу болот деп эсептейбиз.

Диссертацияда 2011-жылдан 2022-жылга чейинки бир катар жылдардагы жаздык буудайдын түшүмдүүлүгү боюнча негизги маалыматтар кеңири берилген жана Ысык-Көл облусунда дан эгининин түшүмдүүлүгүнүн корреляциялык көрсөткүчтөрүн аныктоо менен түз сызыктын математикалык теңдемелерин колдонуу менен

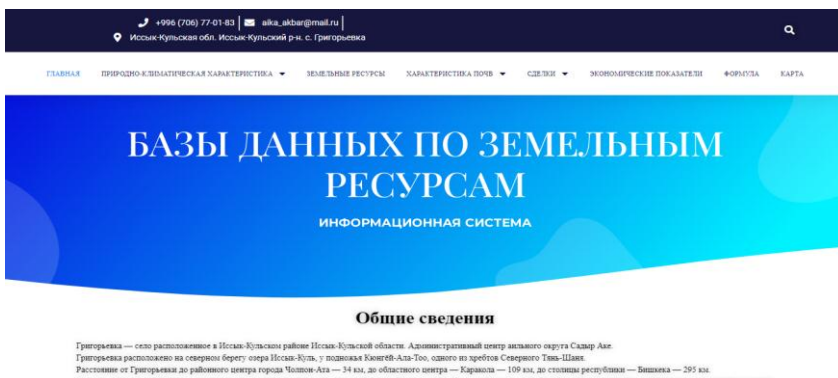
графоаналитикалык техниканын негизинде болжолдуу талдоо жүргүзүлгөн.

Жер ресурстарын башкарууну мындан ары санариптештирүү жолу менен өнүктүрүү керек. Чоң көлөмдөгү маалыматты алуу жана иштетүү, аны сактоо жана колдонуучуларга берүү үчүн жаңы маалыматтык технологияларды өнүктүрүү үчүн ченемдик укуктук документ керек. Ошондуктан, Кыргыз Республикасынын Президентинин 2021-жылдын 21-июлундагы №305 “Кыргыз Республикасын санариптик трансформациялоонун андан аркы чаралары жөнүндө” Жарлыгы кабыл алынган.

Жер ресурстарын пайдалануу, айыл чарба жерлеринин сапаттык абалы (топурактардын механикалык, физикалык жана химиялык касиеттери) боюнча жергиликтүү деңгээлде маалыматтарды чогултуу жана сактоо үчүн айыл аймактын деңгээлинде “Жер ресурстары боюнча маалымат базасынын тутуму” иштелип чыккан. Объектиси Ысык-Көл районунун Садыр аке айыл аймагы.

Тутум WordPress платформасынын негизинде иштелип чыккан, ал учурда веб-сайтты же программаны түзүүнүн популярдуу жолу болуп саналат. Тутум OpenServer программасын орнотуу аркылуу иштейт. Бул платформа маалым тутумунун блогу ар кандай модулдардан турат, алар өз кезегинде маанисине жараша маалыматты камтыйт.

Тутумдун негизги бети маалымат тутумунун интерфейси болуп саналат. Анда дареги, айыл аймагы тууралуу жалпы маалымат, анын жайгашкан жери, байланыш маалыматтары, тутумдук модулдар жана фотогалерея көрсөтүлгөн. Тутум аркылуу сиз ар кандай маалыматтарды издей алабыз. Мындан тышкары, жер ресурстары жөнүндө маалымат берүүчү бир катар ар түрдүү модулдар бар.

3- сүрөт. Маалымат тутумунун башкы бети

Ошентип, айыл чарба багытындагы жерлерди башкаруу үчүн сунуш кылынган концептуалдык моделинин негизинде, биздин оюбузча, жалпысынан жер ресурстарын пайдалануунун жогорку натыйжалуулугу эске алынат, мындан тышкары, топурактын механикалык жана физикалык касиеттери менен байланышкан топуракты баалоодон түшкөн жер салыгы, ошондой эле айыл чарба багытындагы жерлердин маалыматтарын мамлекеттик кадастрдык түзүмгө жер-кадастрдык маалыматтык камсыздоону киргизүү жерге жайгаштыруу жаатында да, буткул эл чарбасы тармагында да эң оптималдуу чечимдерди камсыз кылат.

ЖЫЙЫНТЫК

1. Жер ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу жана аларды коргоо мамлекеттин негизги максаты айыл чарба өндүрүшүнүн натыйжалуулугун эске алуу менен жер ресурстарын башкаруу болуп саналат.

2. Жер ресурстарын башкарууга байланышкан функцияларды ишке ашыруу үчүн мамлекет атайын ыйгарым укуктуу мамлекеттик органды жана жер мамилелерин жөнгө салуучу ченемдик укуктук актыларды түзөт.

3. Изилдөөнүн натыйжалары боюнча жер-кадастрдык маалыматтык документтердин негизинде айыл чарба багытындагы жер ресурстарын башкарууну өркүндөтүү боюнча методологиялык ыкмалар сунушталды;

4. Райондук жана областтык деңгээлде жер ресурстарын башкарууну өнүктүрүү боюнча айыл чарба жерлерин жаратылыш-климаттык шарттарга ылайык трансформациялоо, бөлүштүрүү жана кайра бөлүштүрүү боюнча уюштуруу чараларын өткөрүү зарыл;

5. Айыл чарба жерлерине байланыштуу бир катар көйгөйлөрдү чечүү үчүн жерге жайгаштыруу кызматына мамлекеттик колдоо көрсөтүүнү уюштуруу. Изилдөөнүн жыйынтыгында жер ресурстары боюнча маалымат базасынын системасы иштелип чыккан (Ысык-Көл району).

6. Айыл чарба багытындагы жер ресурстарын пайдалануу боюнча методикалык сунуштар иштелип чыгып жана айыл чарба өсүмдүктөрүнүн түшүмдүүлүгүн жогорулатуу жана топурактын асылдуулугун сактоо үчүн 5 жылда 1 жолу топурактын механикалык курамынын жана химиялык касиеттеринин өзгөрүү динамикасы боюнча дыйкандар тарабынан топурак анализин жүргүзүү.

7. Жердин түшүмдүүлүгүнө карата (K1, K2, K3 – азот, фосфор калий) түзөтүүчү коэффициенттерин колдонуу менен топурактын касиеттерине негизделген минералдык жер семирткичтерди колдонуу менен жер салыгын аныктоонун эсептөөсү жакшыртылды. Жер салыгын эсептөөнүн жыйынтыгы көрсөткөндөй, кошумча минералдык жер семирткичтердин K1, K2, K3 коэффициенттери киргизилгенде түшүмдүүлүк 5 % өткөн жылга салыштырмалуу өсөт мурдагы түшүмдүүлүк 48 центнер/га болгон;

8. Ысык-Көл облусунда биринчи жолу дан эгиндеринин түшүмдүүлүгүнүн корреляциялык көрсөткүчтөрүн аныктоо менен түз сызыктын математикалык теңдемелерин колдонуу менен графоаналитикалык техниканын негизинде болжолдуу талдоо жүргүзүлдү.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

Жер ресурстарын башкаруунун функцияларынын менен жер-кадастрдык иш-аракеттердин ортосундагы өз ара мамилелер эсепте негизделет:

1. Өсүмдүктөрдүн түшүмдүүлүгү менен байланышкан топурактын балдык бонитетин колдонуу. Айыл чарба өсүмдүктөрүнүн түшүмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн ар бир аймактык аянттын топурагынын касиетине жараша минералдык жер семирткичтерди чачуу жана рентабелдүү айыл чарба өсүмдүктөрүн тандоо үчүн ондоочу коэффициенттерди (K1, K2, K3-азот, фосфор калий) колдонуу зарыл.

2. Айыл чарбасынын заманбап технологияларын ишке киргизүү. GIS ыкмасын колдонуу менен которуштуруп айдоонун системасын жана түшүмдүүлүккө мониторинг жүргүзүү жана Кыргызстанда жердин жайгашкан жери, абалы жана анык пайдаланылышы жөнүндө маалыматтарды камтыган айыл чарба жерлери боюнча актуалдуу жана ишенимдүү маалымат менен бирдиктүү маалымат базасын түзүү дагы айыл чарба өндүрүшүн натыйжалуу пландаштырууга жана түшүмдүүлүктүн так болжолдоолорун алууга мүмкүндүк берет.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫККА ЧЫККАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ:

1. **Рашева, А.Т.** Адаптация сельскохозяйственных культур к природным условиям орошаемых агроландшафтов [Текст] / В.В. Денисов, Н.Н. Вандаева, А.Т. Рашева // Журнал Землеустройство, кадастр и мониторинг земель. – М.: 2009. – № 11 (59). – С.9-12. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=18642106>

2. **Рашева, А.Т.** Земли сельскохозяйственного назначения и их использование. [Текст] / А.Т.Рашева // Вестник Кыргызского национального аграрного университета им. К. И. Скрябина. Б.: 2013. – № 4 (31). – С. 34-38.– Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=39542985>

3. **Рашева, А.Т.** Формирование земельной собственности в сельском хозяйстве в Кыргызской Республике [Текст] / А.К. Жусупова, А.Т. Рашева // Вестник Кыргызского национального аграрного университета им. К. И. Скрябина.Б.: 2015. – № 4 (36). – С. 52–58.– Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=26020290>

4. **Рашева, А.Т.** Почвенно-мелиоративное состояние земель сельскохозяйственного назначения в курортной зоне Иссык-Кульского района Кыргызской Республики. [Текст] / В.В.Денисов, А.Т. Рашева // Издательство: Омский государственный аграрный университет имени П.А. Столыпина. – Омск, 2017. – С. 36 – 41. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=30101167>

5. **Рашева, А.Т.** Формирование сделок с недвижимым имуществом в условиях рынка земли [Текст] / В.В. Денисов, А.Т. Рашева // Вестник Кыргызского национального аграрного университета им. К. И. Скрябина. Б.: 2017. – № 2 (43). – С. 225-227. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=29273841>

6. **Рашева, А.Т.** Функционирование системы регистрации объектов недвижимости в Иссык-Кульской области Кыргызской Республики [Текст] / А.Т. Рашева // Журнал Землеустройство, кадастр и мониторинг земель. – М.: 2017. – № 4 (147). – С. 56 – 60. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=29102199>

7. **Рашева, А.Т.** Становление и развитие земельного рынка в Кыргызской Республике [Текст] / В.В. Денисов, А.Т. Рашева // Журнал Землеустройство, кадастр и мониторинг земель. –М.:2017. – № 9 (152). – С.14-20. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=30102541>

8. **Рашева, А.Т.** Система управления земельными ресурсами Кыргызской Республики: вчера, сегодня, завтра [Текст] / В.В. Денисов, А.Т. Рашева, А.С.Элеманова и др. // Вестник Кыргызского национального аграрного университета им. К. И. Скрябина. Б.: 2018. – № 2 (47). – С. 314-319. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=34908271>

9. **Рашева, А.Т.** Управление земельными ресурсами на основе информационного обеспечения [Текст] / В.В. Денисов, А.Т. Рашева // Кыргызского национального аграрного университета им. К. И. Скрябина. Б.: 2018. – № 3 (48). – С. 124-129. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=36452454>

10. **Рашева, А.Т.** Земельная реформа в Кыргызской Республике и земельные преобразование [Текст] / В.В. Денисов, А.Ж. Батыкова, А.Т. Рашева // Актуальные проблемы землеустройства и кадастров на современном этапе. Сборник статей VI Международной научно-практической конференции. Издательство: Пензенский государственный университет архитектуры и строительства. – Пенза, 2019. – С. 67 – 72 с. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=37295362>

11. **Рашева, А.Т.** Геоинформационные технологии в мониторинге и использовании земельных ресурсов: коллективная монография, под общ. ред. А.И. Чурсина, Н.Н. Солодкова [Текст] /А.Ж.Батыкова, В.В.Денисов,

А.Т. Рашева // Пенза, ПГУАС, 2019 – 156 с. 33-47с. – Режим доступа : <https://elibrary.ru/item.asp?id=38546365>

12. **Рашева, А.Т.** Становление и развитие земельного законодательства в Кыргызской Республике [Текст] / В.В.Косинский, А.Ж. Батыкова А.Ж, В.В. Денисов, А.Т. Рашева // Журнал Землеустройство, кадастр и мониторинг земель. –М.: 2020. – № 5 (184). – С. 43 – 49. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=43162333>

13. **Рашева, А.Т.** Модель проведения землеустроительных мероприятий при организации сельскохозяйственных производственных кооперативов [Текст] / А.Ж.Батыкова, В.В.Денисов, Т.К. Тулеев, А.Т. Рашева // Вестник Кыргызского национального аграрного университета им. К. И. Скрябина. Б.: 2021. – № 2 (56). – С. 92 – 97.– Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=46179798>

14. **Рашева, А.Т.** Понятие и особенности управления землями сельскохозяйственного назначения в условиях рынка [Текст]: / А.Т. Рашева, У.Т. Чортомбаев., А.Ж. Батыкова // Вестник Кыргызского государственного университета строительства, транспорта и архитектуры им. Н.Исанова. Б.: 2021. – № 3 (73). – С. 486 – 489– Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=47689477>

15. **Рашева, А.Т.** Взаимосвязь землеустроительных действий с функциями управления земельными ресурсами [Текст]: / А.Т. Рашева, У.Т. Чортомбаев // Вестник Кыргызского государственного университета строительства, транспорта и архитектуры им. Н.Исанова. Б.: 2021. – № 3 (73). – С. 490 – 495. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=47689478>

08.00.05 – экономика жана эл чарбасын башкаруу адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн Рашева Айнура Талапаевнанын «Жер-кадастрдык маалымат базасынын негизинде айыл чарба багытындагы жер ресурстарын башкаруу (Кыргыз Республикасынын Ысык-Көл областынын мисалында) аттуу темада жазылган диссертациянын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: жер, жер ресурстары, айыл чарба багытындагы жерлер, жерге жайгаштыруу, мамлекеттик жер кадастры, жер мониторинги, топурак, түшүмдүүлүк, жер салыгы, маалымат.

Изилдөөнүн объектиси: Кыргыз Республикасынын Ысык-Көл облусунун жер ресурстары. Анын аянты, түзүмү, абалы, жер категориялары, угодиялары жана менчик формалары боюнча мүнөздөлөт.

Изилдөөнүн предмети: азыркы шарттарда айыл чарба жерлерин пайдаланууну өнүктүрүүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрү, ошондой эле

башкаруу чечимдерин кабыл алууда айыл чарба жерлерин пайдалануу менен байланышкан укуктук, экологиялык жана экономикалык процесстер.

Диссертациялык иштин максаты: жер-кадастрдык маалыматтык камсыздоону колдонуу менен айыл чарба багытындагы жер ресурстарын башкаруу тутумун өркүндөтүү боюнча теориялык жана методологиялык жоболорду негиздөө жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөө методдору: талдоо, синтез, жалпылоо, абстракциялоо, статистикалык, монографиялык, эсептөө-конструктивдүү, графикалык, корреляциялык талдоо.

Алынган натыйжалар жана алардын жаңылыгы: жерди эффективдүү пайдалануу үчүн айыл чарба жерлерин пайдалануучуларды стимулдаштыруучу экономикалык рычагдардын тутуму, ошондой эле жерди сарамжалдуу пайдаланган айылдык товар өндүрүүчүлөргө жеңилдиктер тутуму иштелип чыкты; жер ресурстары боюнча маалымат базасы боюнча тутум иштелип чыккан (Ысык-Көл району). Бул тутум Кыргыз Республикасынын жер мыйзамдарындагы тышкы жана башка факторлордун таасирине жараша өзгөртүлүшү жана өркүндөтүлүшү мүмкүн жана топурактын механикалык жана физикалык касиеттерине негизделген минералдык жер семирткичтерди колдонуу менен коэффициенттерди (K1, K2, K3 - калий, фосфор, азот) пайдалануу менен түшүмдүүлүккө жер салыгын аныктоонун эсебин жакшыртуу каралган.

Пайдалануу даражасы: изилдөөнүн натыйжалары Кыргыз Республикасынын Айыл чарба министрлиги, мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, фермердик жана дыйкан чарбалары тарабынан айыл чарба жерлерин пайдаланууда колдонулушу мүмкүн.

Колдонуу чөйрөсү: корутундуларды жана сунуштарды Кыргыз Республикасынын Айыл чарба министрлигине караштуу жер жана суу ресурстары боюнча мамлекеттик кызматтары, жогорку окуу жайлары тиешелүү профилдеги адистерди даярдоодо колдоно алышат.

РЕЗЮМЕ

диссертационной работы Рашевой Айнуры Талапаевны на тему: «Управление земельными ресурсами сельскохозяйственного назначения на базе земельно-кадастрового информационного обеспечения (на примере Иссык - Кульской области Кыргызской Республики)» на соискание учёной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством.

Ключевые слова: земля, земельные ресурсы, земли сельскохозяйственного назначения, землеустройства, государственный земельный кадастр, мониторинг земель, почва, урожайность, земельный налог, информация.

Объектом исследования: являются земельные ресурсы Иссык-Кульской области Кыргызской Республики. Они характеризуются по площади, структуре, состоянию, распределению по категориям земель, земельным угодьям и формам собственности.

Предмет исследования: закономерность развития сельскохозяйственного землепользования в современных условиях, а также правовые, экологические и экономические процессы, связанные с использованием земель сельскохозяйственного назначения при принятии управленческих решений.

Целью диссертационного исследования: является обоснование теоретических и методических положений и разработка практических рекомендаций по совершенствованию системы управления землями сельскохозяйственного назначения с использованием земельно-кадастрового информационного обеспечения.

Методы исследования: применялись корреляционный анализ, синтез, обобщение, абстрагирование, статистический, монографический, графический, расчетно-конструктивный методы исследования.

Полученные результаты и их новизна: разработана система экономических рычагов, стимулирующих сельскохозяйственных землепользователей по эффективному использованию земельных угодий, а также систему льгот сельским товаропроизводителям, рационально используемых земельных угодья. Разработана информационная система базы данных по земельным ресурсам (Иссык-Кульский район). Усовершенствован расчет определения земельного налога в зависимости от урожайности сельскохозяйственных культур с применением поправочных коэффициентов (K_1 , K_2 , K_3 - азот калий, фосфор,) при расчете внесения минеральных удобрений на основе свойств почв.

Степень использования: результаты исследований могут быть применены Министерством сельского хозяйства Кыргызской Республики, государственными органами управления, органами местного самоуправления, фермерскими и крестьянскими хозяйствами при использовании земель сельскохозяйственного назначения.

Область применения: выводы и рекомендации могут быть применены Государственными службами по земельным и водным ресурсам при Министерстве сельского хозяйства Кыргызской Республики, высшими учебными заведениями при подготовке специалистов соответствующего профиля.

SUMMARY

Dissertation work of Rasheva Ainura Talapaevna on the topic: "Management of agricultural land resources on the basis of land cadastral information support (on the example of the Issyk-Kul region of the Kyrgyz Republic)" submitted for the degree of candidate of economic sciences in the specialty 08.00.05 - economics and management of the national economy.

Key words: land, land resources, agricultural land, land management, state land cadastre, land monitoring, soil, productivity, land tax, information.

Object of study: the land resources of the Issyk-Kul region of the Kyrgyz Republic. They are characterized by area, structure, condition, distribution by categories of land, land and forms of ownership.

Subject of research: patterns of development of agricultural land use in modern conditions, as well as legal, environmental and economic processes associated with the use of agricultural land in making management decisions.

The purpose of the dissertation research: substantiation of theoretical and methodological provisions and development of practical recommendations for improving the system of agricultural land management using land cadastral information support.

Research methods: analysis, synthesis, generalization, abstraction, statistical, monographic, calculation-constructive, graphical, correlation analysis.

The results obtained and their novelty: a system of economic levers has been developed that stimulates agricultural land users for the efficient use of land, as well as a system of benefits for rural producers who rationally use land; an information system for a database on land resources was developed (Issyk-Kul district). This system can be changed and improved depending on the influence of external and other factors in the land legislation of the Kyrgyz Republic and the calculation of determining the land tax on crop yields using coefficients (K1, K2, K3 - potassium, phosphorus, nitrogen) by applying mineral fertilizers based on mechanical and physical properties of soils.

Degree of use: the results of the research can be applied by the Ministry of Agriculture of the Kyrgyz Republic, government bodies, local governments, farms and peasant farms when using agricultural land.

Application area: conclusions and recommendations can be applied by the state services for land and water resources under the Ministry of Agriculture of the Kyrgyz Republic, higher educational institutions in the preparation of specialists of the relevant profile.

Формат 60x84 $\frac{1}{16}$ бумага офсетная. Объем 1,75 печ. листа.
Тираж 50 экз.

Отпечатано ОсОО «Кут-Бер» г. Бишкек, ул. Медерова, 68